

УДК 378:391

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.3.5>**Дяченко Алла Володимирівна,**

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри промислового дизайну і комп'ютерних технологій,

декан факультету декоративно-прикладного мистецтва

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука

ORCID ID: 0000-0003-4496-5931

pani.alla0107@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ОСВІТИ (ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Статтю присвячено проблематиці становлення концепції розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст. Проблематика художньо-промислової освіти актуалізується в контексті історико-культурних, соціокультурних, філософських та мистецтвознавчих аспектів її формування, еволюції та трансформації, то ж методологічною основою дослідження стали провідні положення у галузі філософії, педагогіки, естетики, мистецтвознавства, художньо-промислової освіти, естетичного виховання та методики навчання основ декоративно-ужиткового мистецтва, роботи науковців і дослідників, пов'язані безпосередньо з декоративним напрямом. Теоретично обґрунтовано та досліджено особливості, етапи, процеси і витоки розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст. У дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, узагальнення та систематизації матеріалу, методи міждисциплінарного аналізу, історико-культурний метод, метод інтерпретації. Розкрито, що художньо-промислова освіта стає фундаментом сучасної української культури, транслює властиві їй цінності, норми, етичні та естетичні ідеали, сприяє творчому освоєнню людиною навколишнього динамічного, полікультурного світу. Основний вектор модернізації професійної освіти – професіоналізація традиційного прикладного мистецтва засобами науки та освіти. Якісна система підготовки фахівців у сфері традиційних мистецьких промислів передбачає не спорадичне відкриття навчальних закладів, а створення комплексу, що об'єднує на системних засадах освітні установи єдиного профілю; наявність профільної освіти у викладачів, що передбачає і педагогічну грамотність; наявність навчально-методичного супроводу освітнього процесу, суттєва роль у якому належить музеям, які функціонують як «депо навчальних посібників», що експонують еталонні зразки кустарної промисловості та ремісничого виробництва.

Ключові слова: художньо-промислова освіта, прикладні ремесла, образотворча мова, мистецтвознавство, культурний розвиток, педагогічні умови.

Diachenko Alla. THE CONCEPT OF THE DEVELOPMENT OF ART AND INDUSTRIAL EDUCATION (BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

The article is devoted to the problems of the formation of the concept of the development of artistic and industrial education at the beginning of the XXI century. The problems of artistic and industrial education are actualized in the context of historical-cultural, socio-cultural, philosophical and artistic aspects of its formation, evolution and transformation. The purpose of the research is to theoretically substantiate and investigate the features, stages, processes and origins of the development of artistic and industrial education at the beginning of the XXI century. The theoretical and methodological basis of the study became the leading positions in the field of philosophy, pedagogy, aesthetics, art history, artistic and industrial education, aesthetic education and methods of teaching the basics of decorative and applied art, the work of scientists and researchers directly related to the decorative direction. The research uses general scientific methods of analysis, generalization and systematization of material, methods of interdisciplinary analysis, historical and cultural method, method of interpretation.

Conclusions. Art and industrial education becomes the foundation of modern Ukrainian culture, transmits its inherent values, norms, ethical and aesthetic ideals, promotes the creative development of a person in the dynamic, multicultural world around him. The main vector of the modernization of professional education is the professionalization of traditional applied art by the means of science and education. A high-quality system of training specialists in the field of traditional arts and crafts does not require the sporadic opening of educational institutions, but the creation of a complex that unites educational institutions of a single profile on a systematic basis; availability of professional support education for teachers, which also implies pedagogical literacy; availability of educational and methodical support of the educational process, a significant role in which belongs to museums,

which function as «depots of teaching aids», exhibiting reference samples of handicraft industry and handicraft production.

Key words: artistic and industrial education, applied crafts, visual language, art history, cultural development, pedagogical conditions.

Вступ. Глобальні зміни в сучасному світі, сучасній культурі та сучасній освіті зумовили переосмислення ролі певних спеціалізацій чи спеціальностей у художній освіті, враховуючи соціально економічні та технологічні трансформації початку ХХІ ст. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження і визначення особливостей розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст. Максимальна ефективність реалізації поставлених завдань та вирішення проблем художньо-промислової освіти залежить від потреби учня у творчому перетворенні, розвитку здатності до самореалізації, зокрема у процесі декоративно-ужиткової естетичної трансформації навколишньої дійсності. Художньо-прикладні ремесла є одним із найдавніших видів декоративно-ужиткового мистецтва, що має значні можливості для впливу на естетичний, художній та креативний розвиток учнів. Специфікою образотворчої мови формоутворення у прикладних ремеслах початку ХХІ ст. є саме певна креативна спрямованість художньо-пластичного виконання, і, особливо, якщо матеріал взятий із навколишнього середовища, екологічно маргіналізованого для кожної країни, зокрема, різні вторинні сировинні відходи – від залишків промислової сировини до різної побутової утилізації. Актуальність звернення до проблеми розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст. обумовлена такими факторами, як потреба визначення витоків креативних ресурсів в умовах глобалізації суспільства; необхідність творчої активності в усіх сферах конструктивної діяльності у зв'язку із прискоренням розвитку всіх сфер духовного та матеріального виробництва в суспільстві; провідна роль творчості як суб'єктивного та об'єктивного факторів розвитку загальної та, зокрема, художньої культури самої особистості.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та дослідити особливості, етапи, процеси

і витoki розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст.

Матеріали та метод. Загальна теоретична та практична розробка аспектів навчання освітнього мистецтва викладена в роботах таких авторів, як О. Коберник, Л. Масол, О. Базелюк. Окремі аспекти творчого мислення як своєрідного специфічного узагальнення в художній творчості, в образотворчій діяльності мистецьких навчальних закладів висвітлені в дослідженнях Г. Цветкової, А. Чебикіна, С. Ящука. Розробку ефективних методів активізації навчально-творчої діяльності та художньо-промислової освіти досліджували такі науковці, як М. Близнюк, І. Коновальчук, В. Тименко. Зміст та методи навчання художньо-промислових напрямів були об'єктом наукової уваги таких вчених, як Н. Рисинець, О. Кобилянський, С. Лісіца, О. Пінаєва, питання моделювання матеріалів та біоформ розглядає А. Руденченко, розвиток художньої потреби учнів на заняттях та питання художньо-промислової освіти розкриті в роботі В. Прусак. У науковій праці А. Марченко розкрито педагогічну цінність навчальних занять, що містять різні види творчої активності. У дослідженні О. Ханко розглядаються питання формування творчої уяви на заняттях із композиції. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень, окремі аспекти проблеми розвитку художньо-промислової освіти початку ХХІ ст. вивчені недостатньо. Отже, обрана проблематика дослідження є актуальною і такою, що формує нові знання у сфері культурології та мистецтва.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали провідні положення в галузі філософії, педагогіки, естетики, мистецтвознавства, художньо-промислової освіти, естетичного виховання та методики навчання основ декоративно-ужиткового мистецтва, роботи науковців і дослідників, пов'язані безпосередньо з декоративним напрямом.

Виклад основних результатів дослідження. Уже з петровської епохи в Україні почалася і перманентно проходила модернізація професійної освіти у сфері традиційних мистецьких промислів, проте її вектори постійно змінювалися. Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. ознаменовані розквітом народних художніх промислів в Україні, які були обумовлені:

- змінами у сфері професійної освіти;
- досягненням якісно нового художнього рівня продукції, що створювалася майстернями та мануфактурами;
- активним формуванням регіональних ринків збуту через розвинену мережу ярмарків та торжків;
- виходом традиційного прикладного мистецтва на світовий рівень завдяки участі в міжнародних художньо-промислових виставках;
- масштабними заходами підтримки з боку влади та меценатів [14, с. 122–123].

На той час більшість народних художніх промислів мають відомі стилістичні особливості, географічно поширені, різноманітні за «соціальною належністю виконавця: селянський кустарний промисел і домашнє ремесло, міський промисел і дрібнотоварне ремесло, цехове виробництво, монастирське ремесло» [12, с. 78].

Разом із тим локомотивом культурного розвитку художньо-промислової освіти ХХ – початок ХХІ ст. стає місто: відбуваються якісні зміни докільля внаслідок потужних процесів урбанізації, міграція населення з сіл, індустріалізація, підвищення грамотності, формування промислового виробництва та становлення масової культури. Традиційна культура втрачає свій всеосяжний характер, а багато її форм, зокрема такі жанри фольклору, як усна словесність, обряди тощо, починають іти в минуле. На селянське мистецтво впливає міське мистецтво та його нові художні стилі – історизм та модерн [14].

Зникнення з історичної сцени багатьох видів селянського мистецтва (традиційної архітектури, епосів), гостра конкурентна боротьба між ручною працею та промисловим виробництвом у ХХ – початку ХХІ ст.,

роздуми про національну своєрідність української культури викликали інтерес науковців, творчої інтелігенції та меценатів до художньо-промислової освіти. Традиційна художня і промислова освіта була ними осмислена як специфічна та самобутня художня система, національне надбання та спадщина, що потребують детального опису, дослідження, збереження та творчої інтерпретації, особливо коли йдеться про сегменти, які зникають. Відкриття світу селянського мистецтва надасть новий імпульс розвитку живопису, що дистанціюється від академічних традицій у бік експериментування та пошуку натхнення в іконописі, народних художніх промислах, українському одязі, особливо західної частини України [7].

Як зазначає В. Прусак [10], думка про зникнення такого пласта народної культури та освіти, як фольклор (усна творчість), не була повністю безпідставною: «на очах збирачів зникали цілі виконавські школи, усні жанри та традиції», а пов'язані з міською культурою новації (частівки та романси) для дослідників та збирачів були «дратівливим дисонансом», оскільки «не містили жодного міфологічного чи історичного сенсу, що йде з глибини часів, пошуком якого звикла займатися наука, ... не володіли витонченістю казки або старовинної народної пісні, досягнутим художньою обробкою у процесі багатовікового побутування, а, навпаки, виглядали грубими, стилістично неохайними, ніби зробленими поспіхом» [с. 76].

Модернізаційні процеси в економіці у ХХІ ст. зумовили неоднозначне ставлення до фабричного виробництва та ручної праці, зробивши мінімаксні значення в цьому питанні вкрай полярними, а дискусії та полеміку щодо художньо-промислової освіти – виключно гострою. Бурхлива полеміка на межі ХХ – ХХІ ст. фіксує початок витоків розмежування народних художніх промислів, декоративно-ужиткового мистецтва та дизайну як різних феноменів культури й художньо-промислової освіти [6, с. 76].

Але на змістовному рівні модернізація професійної освіти була спрямована на вдосконалення підготовки ремісників, що навчаються,

шляхом опанування навичок технічного малювання. З одного боку, це було універсальним компонентом художньо-промислової освіти (малюнок як основа всіх мистецтв та художніх ремесел), а з іншого – дозволяло покращити проектування речей, удосконалювати їх формоутворення, а тому й робити продукцію народних художніх промислів та декоративно-ужиткового мистецтва конкурентоспроможною на тоді українському та світовому ринку. Іншими словами, володіння технічним малюнком дозволяло запобігти занепаду форми в народних художніх промислах та декоративному мистецтві.

Одночасно, віртуозне володіння технічним малюнком сприяло зображенню предмета так, щоб його можна було точно відтворити в матеріалі, цим частково виконуючи функцію художнього проектування. Крім того, освоєння технічного малюнка дозволяло створювати оригінальні та автентичні речі, не вдаючись до копіювання зарубіжних аналогів та послуг іноземних художників, як це було раніше [11, с. 340].

Змістовна відмінність дисциплін посилювалася значеннєвою відмінністю понять «фабричний малюнок» і «модель», зафіксованих у Законі про фабричні малюнки та моделі (1864): фабричний малюнок – «зображення на поверхні виробу, поєднання кольорів та візерунків, наприклад, для матерій, килимів, хусток» [14], тоді як модель – «зображення форми виробів, що виготовляються, як, наприклад, ваз, свічників, чорнильниць та інших речей, у яких форма, задовольняючи смак споживачів, набуває особливої цінності» [15]. Окремі положення цього закону існують і підтримуються системою художньо-промислової освіти й у наші часи.

Опанування учнями історії мистецтв набуває поширення, оскільки мистецтвознавством вже було накопичено значний матеріал про епохи та стилі. Друга промислова революція XX – XXI ст. стимулювала виробництво величезної кількості товарів – від унікальних і дорогих до масової «напіврозкоші», які виконувалися в різних стилях, що робило продукцію «хаотично екзотичною», «імітаційною мішаниною», часом дуже далекою від

автентичності інших епох і культур [17, с. 21]. У художній промисловості й художньо-промисловій освіті виникла потреба у визначенні чітких стильових параметрів для проєктованих та створюваних речей, формування яких було можливе лише за умови освоєння майстрами та художниками особливостей стилів у мистецтві.

Пануюча в кінці XX, початку XXI ст. система художньо-промислової освіти більше прагнула до загальноєвропейського стилю, і як би була протиставлена автентичному «українському стилю», що спирався на вивчення та переосмислення зразків саме традиційного українського мистецтва. Аналогічним чином в іконописних майстернях викладається Закон Божий, Святе Письмо, літургіка, вивчалася житійна література [17, с. 39]; [18, с. 215–216], що формувало в тих, хто навчається, певний загальнокультурний контекст для професійної діяльності.

При цьому у професійній педагогіці початку XXI ст. трапляється низка цікавих пропозицій: були рекомендації «читати допоміжні наукові предмети (священну та церковну історію й інші, які стосуються іконописання) під час технічних занять, не виокремлюючи їх у самостійні. Вважалося, що після читання учні самі будуть міркувати про прочитане, і заводити це малюванню чи писанню фарбами не може в жодному разі» [9, с. 78–80]. Як показують спостереження, сьогодні студенти Вищої школи народних мистецтв (академії) під час занять, у процесі яких виконуються навчальні роботи з різних видів традиційних художніх промислів, можуть індивідуально в навушниках прослуховувати підкасти, онлайн-курси, записи лекцій на Youtube тощо, що, за їхніми словами, не тільки не заважає роботі, але, навпаки, дозволяє сконцентруватися та краще її виконувати.

Спеціалізований компонент професійної освіти був пов'язаний із освоєнням художньо-технологічної специфіки конкретних традиційних художніх промислів на підставі змісту та методів викладання академічного мистецтва [8, с. 299]. Саме сьогодні у вищих навчальних закладах культурологічного профілю Львова, Одеси, Києва, художніх

школах «Академії мистецтв» формуються програми підготовки за напрямками: «Малюнок», «Живопис», «Композиція», «Ліплення». Поєднується це з вивченням ливарного, столярного, каменерізного, ювелірного, емальєрного мистецтва [13, с. 67–68].

Модернізація професійної освіти у традиційному прикладному мистецтві початку ХХІ століття пов'язана з відходом від освітнього монополізму Академії мистецтв, оперативним реагуванням на запити виробництва як інституційно (перепрофілювання коледжів, шкіл, недільних класів), так і щодо змісту освіти (викладання загальнопрофесійних і профільних навчальних дисциплін). Система підготовки фахівців у галузі традиційного прикладного мистецтва набуває специфіки порівняно з підготовкою живописців, скульпторів та архітекторів, проте диференціації на освіту у сфері декоративно-ужиткового мистецтва, традиційних художніх промислів, дизайну ще не відбулося, оскільки відповідне розмежування ще не оформилося у промисловості [5]. Місія концептуальної модернізації художньо-промислової освіти у традиційному прикладному мистецтві в даний період полягала:

у переході до підготовки виконавців, які отримували професійні навички у процесі роботи (наочний спосіб навчання), у підготовці майстрів, спроможних вирішувати творчі завдання, випускаючи якісну продукцію, здатну протистояти натиску зарубіжних промислових товарів. Здебільшого модернізація професійної освіти стосувалася декоративно-ужиткового мистецтва, виробництва порцеляни та меблів, текстильного виробництва, а також різних видів художньої обробки металу.

Якісна художньо-промислова освіта, за визначенням, наведеним у «Дорожній карті з художньо-промислової освіти», – це освіта, побудована на трьох принципах: врахування потреб кожного учня і сприяння поширенню універсальних цінностей; забезпечення рівноправності з погляду доступу та результатів, гарантія соціальної інклюзивності, а не ексклюзивності; нарешті, відображення індивідуальних прав та сприяння їх дотриманню [2].

Головним завданням української освітньої політики має стати забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження її фундаментальності та відповідності актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства та держави. Національна доктрина освіти України у ХХІ ст. має визначати освіту пріоритетною сферою накопичення знань та формування умінь, створення максимально сприятливих умов для виявлення та розвитку творчих здібностей кожного громадянина України, виховання в нього працьовитості та високих моральних принципів. Особливого значення в цій ситуації набуває освіта у сфері культури, мистецтва та підвищення його значущості у програмах загальної освіти [4, с. 101–102].

Культурна різноманітність, за визначенням Коїтіро Мацуура, Генерального директора ЮНЕСКО у 1999–2009 рр., – живий і відновлюваний скарб, який має сприйматися не як застигла спадщина, а як процес, що гарантує виживання людства. Кожна з культур набуває різних форм у часі та просторі, забезпечуючи самобутність народів та спільнот, що становлять людство. Кожна з культур має власний арсенал унікальних засобів і способів творчого самовираження та передачі знань, які роблять свій внесок у загальну спадщину людства [3].

Мистецтво – одна з форм прояву культури та важливий засіб передачі знань. З огляду на це освіта у сфері культури та мистецтва має важливе значення для підтримки культурного розмаїття та розвитку засобів самовираження. Ознайомлення з досягненнями різних культур, вивчення традиційних знань і форм творчості як джерела матеріального та нематеріального багатства сприяє розширенню уявлень людини про світ, збільшенню діапазону вибору та розвитку індивідуальних здібностей. Освіта у сфері культури та мистецтва відіграє в цьому особливу роль (Цветкова, 2016). В Україні приділяється серйозна увага питанням збереження та підтримки культурного розмаїття, зокрема за допомогою різних практик художньої освіти. Теза, згідно з якою потенціал художньо-промислової освіти має бути максимально використа-

ний для консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору країни, подолання етнонаціональної напруженості та соціальних конфліктів на засадах пріоритету прав особистості, рівноправності національних культур та різних конфесій, обмеження соціальної нерівності, набуває особливої актуальності. Освіта постає як один з найважливіших інструментів виховання поваги до різних етнічних та конфесійних культур, засобом їх пізнання та формування толерантного ставлення до них [1]. Художньо-промислова освіта, зокрема і її компоненти, мають бути включені до системи загальної освіти, що дозволить у процесі навчання пізнавати та освоювати традиції і досягнення різних культур, сприяти найбільш ефективному досягненню цілей сталого розвитку України.

У Національній доктрині освіти України, що може стати основним державним документом для цієї галузі, мають бути затверджені такі основні завдання освіти, зокрема й художньо-промислової:

- гармонізація національних та етнокультурних відносин;
- збереження та підтримка етнічної та національно-культурної самобутності в Україні, гуманістичних традицій культури;
- збереження мов та культур малих народів і етнічних груп України;
- розвиток вищих навчальних закладів як центрів освіти, культури, науки та новітніх технологій.

Одним зі способів досягнення реалізації виконання цих завдань є освіта у сфері культури та мистецтва, оскільки вона дозволяє вирішувати подвійне завдання – з одного боку, формувати та підтримувати почуття належності до загальної світової культури, а з іншого – усвідомлювати та реалізовувати свою етнічну, конфесійну чи іншу культурну ідентичність [19, с. 7]. Сьогодні в межах концепції розвитку художньо-промислової освіти в Україні ми можемо говорити про систему індивідуальних та групових форм діяльності в наступних галузях мистецтва:

- образотворче мистецтво (живопис, графіка, скульптура, графіті та ін.);
- музичне мистецтво;

– хореографічне мистецтво (бальний танець, народний та сучасний танець та ін.);

– декоративно-прикладне мистецтво (кераміка, батік, різьблення по дереву та кістці та ін.);

– народні промисли (пухов'язальний промисел, мереживоплетіння, прикладні промисли);

– фольклор (хорові, танцювальні та інші колективи).

Набуває все більшого поширення створення та представлення унікальних колекцій творів сімейної творчості; позитивною тенденцією стала навіність і дитячих робіт в експозиціях професійних художніх виставок. Сформовані на початку ХХІ ст. освітні моделі і інституційні форми, мають сьогодні автономний характер функціонування, крім того, вони перетворилися у підсистему, що регулюється державою.

Висновки. На основі аналізу розвитку й особливостей становлення художньо-промислової освіти у ХХІ ст. зроблено висновок, що академічні традиції не зникли. Традиції української реалістичної школи розвиваються в сучасних умовах у різних галузях професійної художньо-промислової освіти, зокрема в галузях викладання декоративно-ужиткового та традиційного прикладного мистецтва. Ми можемо констатувати, що концепція розвитку художньо-промислової освіти в Україні має бути спрямована на розвиток навичок, необхідних учням, майбутнім художникам декоративно-ужиткового мистецтва та народних художніх промислів у роботі над високохудожніми творами та у становленні творчої індивідуальності спеціаліста вищої кваліфікації.

Доведено, що традиційне прикладне мистецтво, зокрема й художньо-промислову освіту, мають забезпечувати й підтримувати «професіонали» – представники художньої та наукової інтелігенції. Цей етап модернізації професійної освіти у традиційному прикладному мистецтві можна визначити як кумулятивний. Модернізація є ендегенною, тобто зумовленою внутрішніми причинами: ініціативою еліт (уряду, земств, художників, меценатів), а також самих кустарів,

ремісників, розвитком промисловості, що охопив регіони України. Основний вектор модернізації – професіоналізація традиційного прикладного мистецтва засобами науки та освіти, що визначили «стяжку» між мистецтвом та конфігурацією художньої промисловості на початку ХХ ст.

Без сумніву, якісна система підготовки фахівців у сфері традиційних мистецьких промислів передбачає не спорадичне відкриття навчальних закладів, а створення

комплексу, що об'єднує на системних засадах освітні установи єдиного профілю; наявність профільної освіти у викладачів, що передбачає і педагогічну грамотність; наявність навчально-методичного супроводу освітнього процесу, суттєва роль у якому належить музеям, які функціонують як «депо навчальних посібників», що експонують еталонні зразки кустарної промисловості та ремісничого виробництва, а не просто гарні предмети для милування.

Література:

1. Newman A., Herman Gary Schwarz and Ingrid Nielsen. The effects of employees' creative selfefficacy on innovative behavior: The role of entrepreneurial leadership. *Journal of Business Research*. 2018. № 89. pp. 1–9.
2. Близнюк М. М. Методична система навчання етнодизайну майбутніх художників декоративно-прикладного мистецтва на основі інформаційних технологій: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2018. 40 с.
3. Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне розмаїття прийнята 31 сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, Париж, 2001. URL.: http://www.un.org/russian/events/literacy/decl_diversity.pdf
4. Коберник О. М. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні. Тернопіль; Умань, 2007. 153 с.
5. Коновальчук І. І. Проектні технології здійснення інноваційної освітньої діяльності. *Проблеми освіти*. 2017. Вип. 87. С. 133–139.
6. Луковська О. Арттекстиль. Інтеграція мистецтв. Каталог виставки. Київ: Майстер книг, 2020. 64 с.
7. Маньковська Р. В. Музеї України у суспільно-історичних викликах ХХ – початку ХХІ століть. Львів : Простір-М, 2016. 408 с.
8. Марченко А. В. Використання новітніх інформаційних засобів навчання у процесі підготовки студентів у галузі етнодизайну. *Становлення і розвиток етнодизайну : український та європейський досвід*: зб. наук. пр. Полтава: Полтавський літератор, 2012. С. 296–300.
9. Масол Л. М., Базелюк О. В., Комаровська О. А., Муромець В. Г., Рагозіна В. В. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в ХХІ столітті: Аналітична доповідь Київ: Аура Букс, 2012. 240 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707897>.
10. Прусак В. Становлення та розвиток дизайн-освіти в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 31. С. 71–82.
11. Рисинець Н. О., Кобилянський О. В., Лісіца С., Пінаєва О. Ю. Впровадження технологій освітньої мнемотехніки в закладах вищої освіти. Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами. Вінниця: ТОВ «Друк», 2021. С. 333–349.
12. Руденченко А. А. Теоретичні і методичні засади навчання етнодизайну студентів у вищих мистецьких навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 428 с.
13. Тименко В. П. Початкова дизайн-освіта: теорія і практика формування конструктивних умінь особистості. Київ: Педагогічна думка, 2010. 380 с.
14. Усенко Н. О. Художнє життя України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків, 2015. 237 с.
15. Ханко О. В. МАНЕ-КАЦ Мане Лазарович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-65672>.
16. Цветкова Г. Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення та шлях професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін. *Вища освіта України*. 2016. №1. С. 42–48.
17. Чебикін А. Художня освіта в Україні ХХІ століття (культуротворчий аспект). Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта : зб. наук. праць. Львів : Світ, 2000. Вип. 5.
18. Шмагалю Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції. Львів: Українські технології, 2005. 528 с.
19. Ящук С. М. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності. *Рідна школа*. 2004. №4. С. 9–11.

References:

1. Blyzniuk, M. M. (2018). Metodychna systema navchannia etnodyzainu maibutnikh khudozhnykiv dekoratyvno-pryklyadnoho mystetstva na osnovi informatsiinykh tekhnolohii [Methodic system of ethnic design teaching of the future artists of decorative and applied arts basing on IT]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Chebykin, A. (2020). Khudozhnia osvita v Ukraini XXI stolittia (kulturotvorchy aspekt) [Art education in Ukraine of the 21st century (cultural aspect)]. *Dialoh kultur: Ukraina u svitovomu konteksti. Khudozhnia osvita. - Dialogue of cultures: Ukraine in the world context. Art education: coll. of science works*. Lviv: Svit, 5, 30–39 [in Ukrainian].
3. Khanko, O. V. (2022). MANE-KATS Mane Lazarovych [MANE-KATS Mane Lazarovych]. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy - Encyclopedia of modern Ukraine*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-65672> [in Ukrainian].
4. Kobernyk, O. M. (2007). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u trudovomu navchanni [Innovative pedagogical technologies in labor education]. Ternopil-Uman [in Ukrainian].
5. Kovalchuk, I. (2017). Proiektni tekhnolohii zdiisnennia innovatsiinoi osvithoi diialnosti [Project technologies for the implementation of innovative educational activities]. *Problemy osvity - Problems of education*, 87, 133–139 [in Ukrainian].
6. Lukovska, O. (2020). Arttekstyl' Intehratsiia mystetstv [Integration of arts]. Kataloh vystavky. Kyiv: Majster knyh [in Ukrainian].
7. Mankovska, R. V. (2016). Muzei Ukrainy u suspilno-istorychnykh vyklykakh XX – pochatku XXI stolit [Museums of Ukraine in socio-historical challenges of the 20th and early 21st centuries]. Lviv: Prostr-M [in Ukrainian].
8. Marchenko, A. V. (2012). Vykorystannia novitnikh informatsiinykh zasobiv navchannia u protsesi pidhotovky studentiv u haluzi etnodyzainu [Using the innovative informational means of teaching in the process of training the students in the field of ethnic design]. *Stanovlennia i rozvytok etnodyzainu: ukraïnskyi ta yevropeïskyi dosvid - Formation and development of ethnodesign: Ukrainian and European experience: zb. nauk. pr. (Vol. 1, pp. 296–300)*. Poltava: Poltavskyi literator [in Ukrainian].
9. Masol, L. M., Bazelyuk, O. V., Komarovska, O. A., Muromets, V. G. & Newman, A., Schwarz H. & Prusak, V. (2017). Stanovlennia ta rozvytok dyzajn-osvity v Ukraini (kinets' XX – pochatok XXI) [Formation and development of design education in Ukraine (late 20th – early 21st centuries)]. *Visnyk Lvivskoi natsional'noi akademii mystetstv - Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, 31, 71–82 [in Ukrainian].
10. Rudenchenko, A. A. (2017). Teoretychni i metodychni zasady navchannia etnodyzainu studentiv u vyshchykh mystetskykh navchalnykh zakladakh. [Theoretical and methodical principles of ethnodesign of students in higher art schools]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Rysynets, N. O., Kobylianskyi, O. V., Lisitsa, S. & Shmahalo, R. (2005). Mystetska osvita v Ukraini seredyny KhKh – seredyny KhKh st.: strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozyts [Artistic education in Ukraine in the mid XIX – mid XX century: Structuring, methodology, artistic positions]. Lviv: Ukrainski Tekhnolohii [in Ukrainian].
12. *The UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity (2001) was adopted by the 31st session of the UNESCO General Conference, Paris, 2001*. Retrieved from http://www.un.org/russian/events/literacy/decl_diversity.pdf [in Ukrainian].
13. Tsvietkova, H. (2016). Innovatsiiniist yak pryntsyyp novoho pedahohichnoho myslennia ta shliakh profesiinoi samorealizatsii vykladachiv humanitarnykh dystsyplin [Innovation is a principle of new pedagogical thinking and a way of professional self-realization for humanities teachers]. *Vyshcha osvita Ukrainy - Higher education of Ukraine*, 1, 42–48 [in Ukrainian].
14. Tymenko, V. P. (2010). Pochatkova dyzajn-osvita: teorija i praktyka formuvannja konstruktyvnykh uminj osobystosti [Elementary design education: theory and practice of forming constructive personality skills]. Kyiv: Pedagoghichna dumka [in Ukrainian].
15. Usenko, N. (2015). Khudozhnie zhyttia Kharkova druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia [Art life of Kharkiv in the second half of the 20th to the early 21st centuries]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
16. Yashchuk, S. M. (2004). Rozvytok tvorchoho potentsialu uchniv u protsesi proektno-tekhnolohichnoi diialnosti [Development of students' creative potential in the process of project-technological activity]. *Ridna shkola – Native school*, 4, 9–11 [in Ukrainian].